

Kuusalu valla Lahemaa maakülade mälumaastikud- Kõnnu, Kalme, Kemba ja Murksi
Külade ajalooliste õiendite ajaloolis-geograafiline alusankeet
KEMBA KÜLA

Kemba mõis. 1990. HMK _ F 1114

Riin Alatalu, PhD
Ajakool OÜ
Tegevusluba nr VS/312/2007-E
EMU000156

SISUKORD

Sissejuhatus	2
1. Asukoht ja struktuur	2
2. Toponüümika ja ajalugu	2
2.1 Kuuluvus	3
2.2 Asutamislugu	3
3. Talud	3

Lisa: Kemba küla väärtuslikud hooned. Artes Terrae.

SISSEJUHATUS

Ülevaate koostamise eesmärk oli selgitada välja olulisemad Kõnnu, Kalme, Kemba ja Murksi küla puudutavad arhiiviallikad. Kuusalu kirikukihelkonna külad Kõnnu, Kalme, Kemba ja Murksi moodustavad ajaloolise, aga ka geograafilise terviku – külad on seotud Kõnnu mõisaga ja maastikus omavahel põimunud nii mõisa rajamise; jagamise kui ka külade liitmise ning piirkonna infrastruktuuri tõttu. Konkreetse piirkonna allikate selgitamine oli suhteliselt keeruline, sest Kõnnu on Eestis väga levinud kohanimi. Kõnnu nimetus oli kasutusel ka märksa suuremat territooriumi hõlmavate valla, metstkonna ja rajooni nimena, samas ei paiknenud isegi mitte Kõnnu vallamaja Kõnnu asulas. Kohapõhiste andmete leidmiseks tuli seetõttu teha suhteliselt palju “tühja tööd” teiste Kõnnu nimeliste allikate välja selekteerimisel. Arhiiviallikaid on läbi töötatud valikuliselt. Valikust jäid välja taasiseseisvumise aegsed arhivaalid.

Välja selgitatud arhiiviallikad on piisavalt kõnekad; mistõttu ei pidanud üldjuhul vajalikuks nende ümberjutustamist; vaid pigem koostasin temaatiliselt ja kronoloogiliselt süstematiseeritud ülevaate. Dokumendid on kas refereeritud või kaldkirjas tsiteeritud.

Varasemate süstemaatiliste uurimustena võib olulisemate allikatena nimetada Artes Terrae Lahemaa Rahvuspargi külade arhitektuuri ja asustusstruktuuri analüüsi aastast 2010-2012 ning Lahemaa talude inventeerimist aastast 1974.

Ülevaate lisas on toodud loetelu piirkonda puudutavatest arhiiviallikest, kaartidest, uuringutest, trükistest, fotodest, ajakirjanduslikest allikatest jms. Territoriaalse seotuse tõttu on valdav enamus kaarte leitavad Kõnnu küla jaotusest. Ka ühiskondlikke ehitisi tasub otsida pigem Kõnnu küla peatükist.

1. Asukoht ja struktuur

Külamaastikku rikastavad metsad ja läbi küla voolav kitsuke Pärlioja. Täna Kõnnu külast kuulub vaid põhjapoolne osa Lahemaa Rahvuspargi koosseisu, sest Tallinn-Narva maantee lõikab küla keskelt pooleks. Lõunapoolne osa moodustas varem ajaloolise Uurita küla, mis oli talukohtade arvu poolest mõnevõrra suurem kui karjamõisa maadest välja jagatud Kemba küla. Tegu on erinevatest ajaperioodidest pärinev hajakülaga.

2. Toponüümika ja ajalugu

EKI kohanimeregister:

Kemba <-le>, kohalikus pruugis ka Kemba_küla Kuu – küla Harju maakonnas Kuusalu vallas (Kõnnu mõis), 1592 Kempe Andresz (isikunimi), 1694 Kempa (tal), Kiempa Hans (isikunimi), 1699 Kiemba, 1798 Kemba (karjamõis).

● XVIII saj lõpul võttis Kõnnu mõis Kemba hajatalu endale karjamõisaks. Pärast mõisate jagamist 1920 asutati Kemba lähedale mõisamaadele mitu talu. Alguses Kõnnu asunduse osa, sai Kemba 1930. a-tekst omaette külaks. Külas on Kemba talu, mille kohal olnud rahvajutu järgi vana Kemba mõisa viinakööki; küla saanud nime mõisa järgi. Nime tähendus on ebaselge, algselt esineb see isikunimes. Küla maa-alale jääb endine Tõldjõe kõrts (1694 Tellijõggi krogarn Jörgen, 1725–1726 hajatalu Toljõggi Hans, 1798 Toljõggi). Kembangas on 1977 liidetud ↑Uurita küla. Vrd Kõmmusselja. – MJ

EAA.1.2.C-I-7; ERA.14.2.713 (Kõnnu vallavalitsuse kiri 30. XII 1938 nr 28/442); Essen, Johansen 1939: 1808, 294; KN; Mellin; Rev 1725/26 Ha: 374; Stuart 1699; Vilbaste 1956: 132

2.1 Kuuluvus

Kemba küla asub Kuusalu kirikukihelkonnas.

2.2 Asutamislugu

1694. a Kõnnu mõisa kaardil on olemas Kemba talu ja Tõldjõe (Telliõggi) kõrts, samuti on olemas Uurita praeguse Kemba küla lõunaosas (rahvuspargist väljaspool). 17. sajandi lõpust on küla asukohas märgitud ühe adramaa suurune üksik talu kus elas Kiempa Hans.¹ Hajatalu on märgitud kas Kõnnu või Kimbalu küla hajataluna (1712, 1726).² 18. sajandi lõpul võttis mõis Kemba talu karjamõisaks (sellena mainitud esimest korda 1798). 1883. a Kõnnu mõisa teede kaardil on tänase Kemba küla kohal lisaks abimõisa hoonetele loetavad Seljako ja Laiasöödi talu (kuid puudub Tõldjõe, mis on olemas 1844. a C. G. Rückeri Eestimaa kaardil). 19. sajandi oli Tõldjõe kõrtsi lähistel neli talu,³ kaasaarvatud Seljako. Mõisa jagamisel 20. sajandi algul rajati uuesti Kemba küla. 1920. aastatel jagati mõisa- ja talumaadele välja uusi talukohti.

Vanematest kohtadest jäävad rahvusparki kunagine Kõnnu mõisale kuulunud Kemba karjamõis ja Tõldjõe kõrts, mis mõlemad on varemetes. Kõrtsi ase kuulub Tõldjõe talule, kõrtsi ümber rajatud karjaaed, kõrtsi aset näitavad vanad õuepuud. Kõrval vana maanteekoht koos kivisilla jäänustega Pärliojal.⁴

Lisaks veel paar vana hajatalu (Seljako ja Laiasöödi ehk tänane Hiie). Narva maanteelt Kolga poole suunduva tee ääres paiknevad mõned karjamõisa maadest jagatud talud.

Asustuse muutusi kirjeldab Artes Terrae koostatud Kemba küla kaart (andmebaasis andmekiht eluhooned), millelt saab jälgida küla kujunemist üksiktalukaupa. Kaardile on märgitud talukohtade rajamise ajajärk. Koha vanust näitab põhihoone värv (punane tinglikult tsariaegne, sinine sõdadevahelise vabariigi aegne ja roheline hilisem).

Karjamõisa hooned varemetes ja hävinud. Kõrtsikoht kadunud (alles kunagisele asustusele viitav paekivivare). Vanemale pärimusele viitab metsa sisse teest eemale jääv Seljaku talukoht. Enne I maailmasõda on ehitatud välja ka Laiasöödi (Hiie) talu hooned, mille ühe raudkivist kõrvalhoone seinas on daatumkivi aastaarvuga 1912. Küla ilmes domineerib sõdadevahelise vabariigi aegne hoonestus, milles peegelduvad asundustalude aegsed põhimõtted. Silmapaistvaimaks hooneks külas on Kustavi juugendvilla kõrge volüümse katuse ja avara verandaga. Rohu ja Sinikivi väikesed asunduselamud verandadega peegeldavad ajastule nii iseloomulikke traditsioone.

3. Talud

3.1 Kemba

1974: elamu u 1880, puukuur 1921(varem elamu), majas mööbel, käsitöökõrjed, muusikariistad, isa valmistatud viiulid, abihooned näevad välja nagu mõisa abihooned- paest ja maakivist.⁵

Moonakate maja varemed: Kõnnu vallas Kemba külas Kemba talu heinamaal on näha mingisugune suure maja ase. Rahva jutu järgi olnud seal mõisamoonakate maja. Seal nähtavat

¹ Tarvel, lk 24.

² Tarvel, lk 54-55.

³ Tarvel, lk 56.

⁴

http://xgis.maaamet.ee/maps/XGis?app_id=MA22H5&user_id=at&LANG=1&WIDTH=859&HEIGHT=895&zlevel=6,596626.33282275,6593093.9203704&setlegend=HMAPAR_22=1,HMALKKA22=1

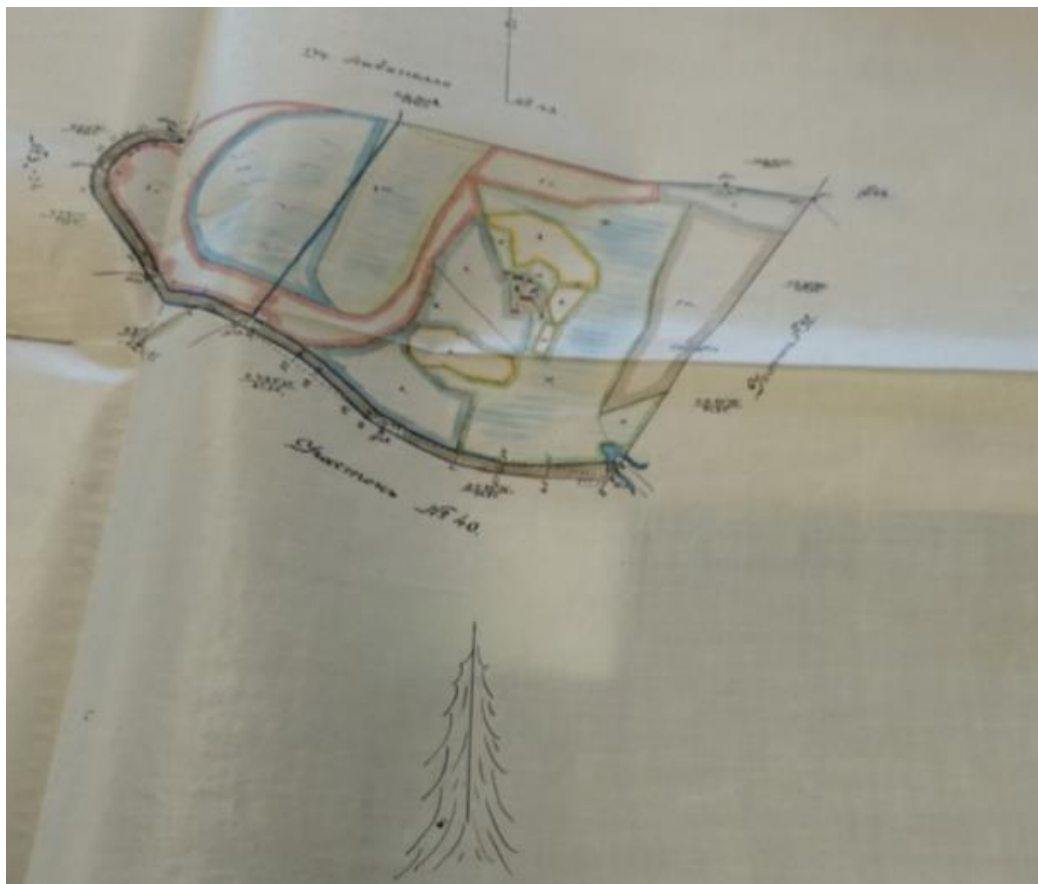
⁵ LRPA.1169 Kemba küla Kemba talu ankeet, skeem, fotod ja negatiiv 1974.

ka mitmesuguseid kummitusi.⁶

3.2 Seljako

1915: Seljako nr 41 Taluostu laenuleping Talurahva Põllupangaga. Jakob Bachman 25 dessantiini 1529 kv, sissemaks 209 rubla ostusumma 1780 rubla. Laen 55 ja pooleks aastaks tasuda 2 x aastas 40 rbl 05 kopikat.

Taluplaan 1915.⁷

1920: Rentnike loetelu: Mõisa maa peal: Suureseljaku; rentnik Hans Alemann; 18 ha; rendi tähtaja lõpp -; aasta rent —.

01.06.1927 Jakob Bachmanni Võlakohustus Eesti Maapangale 600 kuldkrooni 41 aastaks ehituseks laen, talu panditakse. 7,6% aastas 45,60 kuldkrooni kaks korda aastas. Saadud laenu abil kohustun ehitama puust karjalauda 13,7 m pika, 7,8 m laia, 3,2 m kõrge pilpa katusega. Ehituse kohustun 1.12.1928 lõpetama.

Põllutöoministri tunnistus nr 1592 01.06.1927. Sellega tõendan, et Põllutöoministeriumis olevate andmete järele Jakob Madli p Bachmannil Eesti Vabariigi piirides 26.10.1919 rüütlimõisat omanduses ei olnud.

22.10.1931 Jakob Bachmann kinkis Seljako nr 41 oma pojale Heinrich Bachmannile. Pooled hindavad kingiobjekti südametunnistuse järele 1000 kroonile. Kohustub isa ja ta naist ülal pidama ning võtab oma kanda võla 600 krooni, maksab aasta jooksul oma kahele õele 100 krooni

2.12.1931 kinkelepingu kinnitamine.⁸

⁶ ERA II 222, 364 (6) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Varemete t. – Ilse Lehesalu < Maali Pärn, 69 a. (1939)-

⁷ EAA.2840.1.11394

⁸ ERA.63.9.3483 Kõnnu mõis

1974: elamu 1874, ü.e. 1967, saun 1934, kuur, garaaž 1973.⁹
Loksa vald, Kemba küla, Seljaku talu elu-sauna ja garaaži projekt.¹⁰

3.3 Sillaotsa

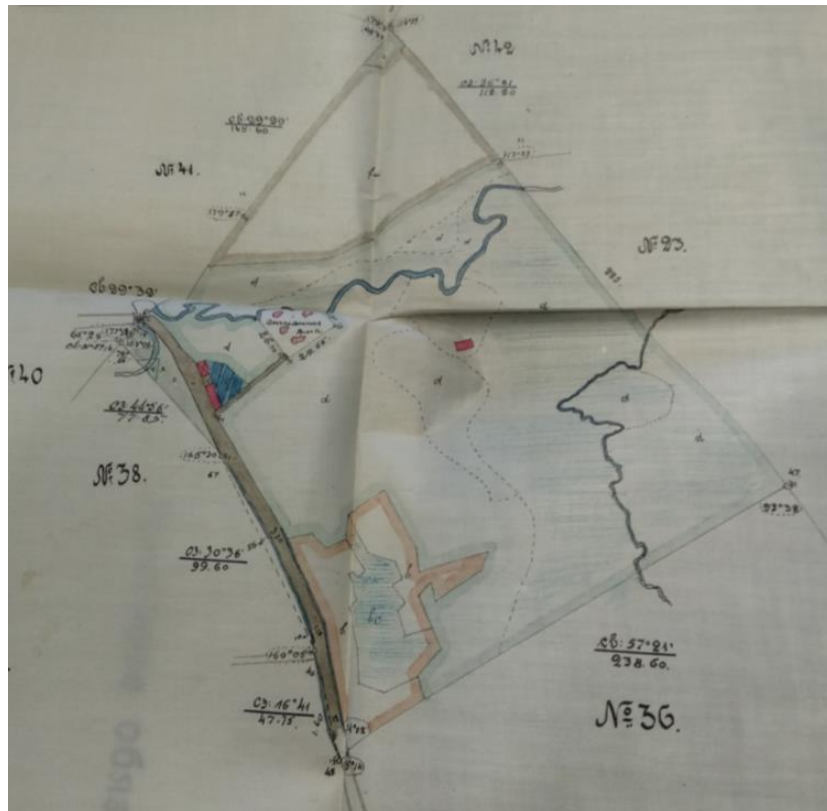
1920: Rentnike loetelu: Mõisa maa peal: Sillaotsa; rentnik Gustav Reinvald; 44,29 ha; rendi tähtaja lõpp -; aasta rent -; metsavahi tarvitada.¹¹

1929: Harjumaal, Kõnnu vallas, "talumaadest Kõnnu" kinn. nr. 6776 eraldatud talu-mõisamaakoha Sillaotsa nr. 20 plaan.¹²

3.4 Töldjõe (Ussisoo)vt ka asustuslugu

1903: Ussi soo: Ussi sooks nimetakse üht metsa salka, mis seisab Kahala küla hommikupoolel sõrval. ühel hommikul läinud sinna metsa kaks töömeest hagu tegema. Saanud ju metsa sisse, tulnud neile ju õige palju ussa vastu, keda nemad maha löönud. Mehed pannud imeks et kuda nüüd niipalju ussa vastu tuleb, sest seal põle olnud millaski niipalju ussa näha ja läinud ikka edasi kaugemale metsa sisse, aga mida kaugemale nemad läinud, seda rohkem ussa vastu tulnud. Viimaks, kui nemad jo õige kaugele metsa sisse olivad jõudnud, kuhu nende jalad enne põle saanud, nägivad nemad eemalt lagendiku pealt üht suurt ilmatumad usside kuhja ja selle kuhja keskel olnud üks suur uss krooniga, mis neile kana naha üle ihu ajas ja katsusivad, et metsast välja saivad. Sellest ajast hakatud seda salka hüütama Ussi sooks ja seda jutu tõendab see, et sealt ka veel nüüdsel ajal palju ussa maha löödakse.¹³

1915: Talu mõõdistus 25.05.1915 26 dessantiini

⁹ LRPA.1180 Kemba küla Seljaku talu ankeet, skeem, fotod ja negatiiv.

¹⁰ LRPA.4867 Loksa vald, Kemba küla, Seljaku talu elu-sauna ja garaaži projekt.

¹¹ ERA.63.9.3483 Kõnnu mõis.

¹² ERA.T-3.13.560.

¹³ E 43961/2 (3) < Kuusalu khk. – A. Bachmann (1903).

7.02.1934 Pantõiguse 200 krooni peale kinnistamine Feliks Martini kasuks.¹⁴
1974: elamu 1918 (silikaatvooder), rehealune-töötuba 1920., tall, puukuur.¹⁵

3.5 Lilleoru

1939: üks valgeriietega laps tulnud Lilleoru poolt ning kadunud Ojamäe silla alla ning peale selle tulnud suur heinakuhi ja kadunud Leeripõllu talu rehe alla.¹⁶

1974: elamu 1914, puukuur, lagunev laut- varem mõisahooned u 18s, kaevumaja.¹⁷

3.6 Rohu

1974: elamu 20 saj algus- 2-korruselise, asuniku?, kuur 1938, manatee ääres.¹⁸

3.7 Sinikivi

1974: elamu 1935, saun-laut 1936.¹⁹

3.8 Välgu

1974: elamu 1939, laut-kuur 1947, kelder 1957, saun.²⁰

3.9 Kivirehalune

1974: 19. saj. paekivist, maantee ääres.²¹

3.10 Kruusimäe

1974: elamu 1961, saun 1971, kuur oli varem elamu, vanalumaja oli rehetare 19.s. IV v. Talus viljatuulamissõel, käsitööriistad, viljapuuääed, sirelid, istutatud u 50 liiki noori puid.²²

3.11 Leeripõllu

1915: maade mõõtmise.²³

1939: Sõjalaager Kemba külas. Arvatavasti Põhjasõja või ka Vene-Liivi sõja ajal on olnud suurem väeosa laagris Kemba külas praeguse Leeripõllu talu maa pääl. Praegu on näha veel laagri kaitsemoodustuste jäänuseid. Vett on laagris saadud Kemba ojast ja vee rüvetanud ära nii, et praegugi ojavett ei tarvitata. Kes laagris olid, seda ei teata. Sellest laagrist, nn leerist on saanudki Leeripõllu [oma nime].²⁴

1974: elamu 1870, karjalaut-kuur 1870, kuur 1875, saun 1875, kelder 1875, jääkelder u 1875, omanik Pavlovski sõjaväe metsamajandi metsavaht, majas vokk, mööbel, käsitööesemed, kirjandus.²⁵

3.12 Metsapõllu

¹⁴ EAA.2840.1.11399

¹⁵ LRPA.1182 Kemba küla Ussisoo talu (Töldjõe) ankeet, skeem, fotod ja negatiiv.

¹⁶ ERA II 222, 562 (8) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kõnnu k., Mudametsa t. – Alma Allemann < Agnes Ojasalu (1939)

¹⁷ LRPA.1173 Kemba küla Lilleoru talu ankeet, skeem, fotod ja negatiiv

¹⁸ LRPA.1179 Kemba küla Rohu talu ankeet, skeem, fotod ja negatiiv.

¹⁹ LRPA.1181 Kemba küla Sinikivi talu ankeet, skeem, fotod ja negatiiv.

²⁰ LRPA.1184 Kemba küla Välgu talu ankeet, skeem, fotod ja negatiiv.

²¹ LRPA.1170 Kemba küla Kivirehalune talu ankeet, skeem, fotod ja negatiiv.

²² LRPA.1171 Kemba küla Kruusimäe talu ankeet, skeem, fotod ja negatiiv.

²³ EAA.2840.1.11354

²⁴ ERA II 222, 593 (44) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Nuka t. – Alma Allemann < Mart Mardikas, 78 a. (1939).

²⁵ LRPA.1172 Kemba küla Leeripõllu talu ankeet, skeem, fotod ja negatiiv.

1915: maade mõõtmine.²⁶

1974: elamu (algselt saun) 1948(viilkatusega), laut-karjaköök u 1950, kuur u 1950.²⁷

1934: talu on eraldatud Sinikivi talust.²⁸

3.13 Murulepa

1915: maade mõõtmine.²⁹

1974: elamu 1918, saun 1921, kelder 1928, heinakuur-laut-karjaköök 1938, puukuur 1955.³⁰

3.14 Mäealuse

1974: elamu 1870, kuur 1960, kaevukuur 1870, laut 1961, ait 1870, kelder 1960.³¹

3.15 Mäepõllu

1974: elamu 1942- laguneb, tühi.³²

3.16 Nurmenurga

1974: elamu 1966, laut-heinaküün 1910, saun.³³

3.17 Viiekandi

1915: maade mõõtmine.³⁴

1974: elumaja 1936, puukuur vanem elumaja 1890, saun 1940.³⁵

3.18 Ojamäe kõrts

Kõrts ja talu Vana-Narva maantee ääres, 1930-ndatel seal elati, tsariaegset kõrtsi enam ei peetud. Ojamäe talu peretütrele tungisid kooliteel mõisa koerad kallale ja tapsid ta. Mõisnik kustutanud siis talu ostuvõla. (Helmut Elstrok).³⁶

Lisaks veel Liigatku, Erika, Kustavi, Laiasöödi (Hiie) ja Pauli talud.

3.2 Kemba karjamõis.

1979: säilinud paekivist karjakastell ja vesiveski varemed.³⁷

²⁶ EAA.2840.1.11354.

²⁷ LRPA.1174 Kemba küla Metsapõllu talu ankeet, skeem, fotod ja negatiiv.

²⁸ ERA.T-3.13.3213.

²⁹ EAA.2840.1.11367.

³⁰ LRPA.1175 Kemba küla Murulepa talu ankeet, skeem, fotod ja negatiiv.

³¹ LRPA.1176 Kemba küla Mäealuse talu ankeet, skeem, fotod ja negatiiv.

³² LRPA.1177 Kemba küla Mäepõllu talu ankeet, skeem, fotod ja negatiiv.

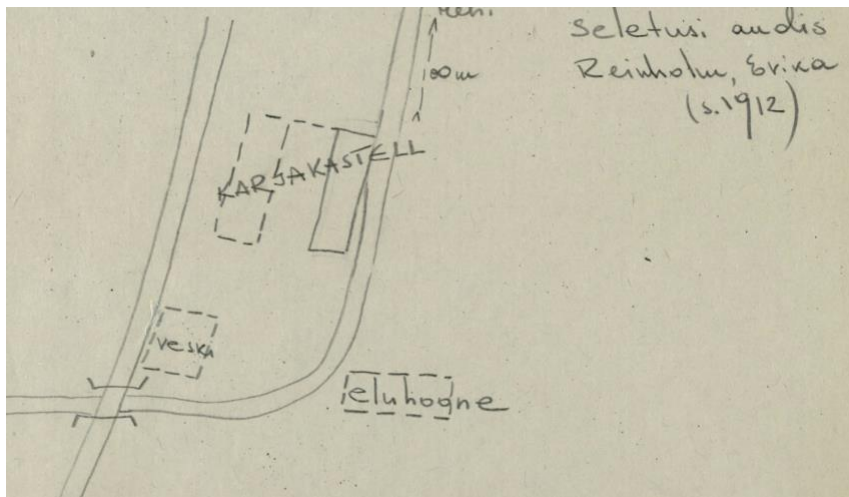
³³ LRPA.1178 Kemba küla Nurmenurga talu ankeet, skeem, fotod ja negatiiv.

³⁴ EAA.2840.1.11333.

³⁵ LRPA.1183 Kemba küla Viiekandi talu ankeet, skeem, fotod ja negatiiv.

³⁶ https://infoleht.keskkonnainfo.ee/default.aspx?comp=objresult=parandobj&obj_id=712865396

³⁷ EAA.2840.1.11369.

Joonis: Juhan Maiste 1976

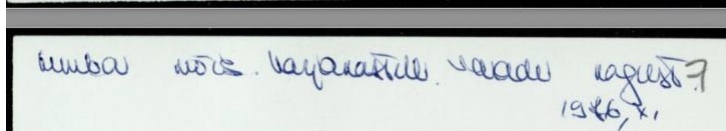

Foto: Juhan Maiste 1976

Foto: Hanno talving 2008. EVM N 444:446.

lemba mõis. Elumaja. 1946, XI

8

Juhan Maiste 1976

lemba mõis. Vesi (vaevend). Vaade
idast. 1976. XI

Juhan Maiste 1976

EVM N 444:447. 2008, Hanno Talving